

Dillerin Kökeni



Babil Kulesi efsanesine göre, çok eskiden dünyada yalnızca tek bir dil konuşan tek bir halk varmış. Bu halk, Tanrı'ya daha yakın olabilmek için bir kule yapmaya karar vermiş. Kule yükseldikçe Tanrı öfkelenmeye başlamış ve kule inşaatında çalışanların hepsine farklı bir dil vererek birbirlerinin söylediklerini anlamalarını engellemiş. Bu, elbette yalnızca bir efsane ve gerçek değil. Ama dilbilimciler, günümüzden yaklaşık 50 bin yıl önce yeryüzünde tek bir dil konuşulduğunu ve günümüzde konuşulan tüm dillerin bundan türediğini düşünüyorlar.

Dil, sahip olduğumuz en önemli iletişim aracı. Dil aracılığıyla, yalnızca aklımıza gelen fikirleri değil, gördüklerimizi, yaşadıklarımızı, isteklerimizi ve daha birçok başka durum ve duyguyu birbirimize aktarabiliriz. Dili, bir kavramla bir ses imgesinin (o sesin zihindeki karşılığının) birbirine bağlanmasından doğan bir gereklilik olarak tanımlayabiliriz. Üstelik dil ya da konuşma becerimiz, bizi doğadaki diğer tüm canlılardan ayıran en önemli özelliklerimizden biri. Dil sayesinde insanlar, kendilerini bir toplumun parçası hissederler, ortak bir kültür ve düşünce yapısı oluştururlar ve bir kimliğe sahip olurlar.

Son araştırmalara göre, dünyada 6000'den fazla dil konuşuluyor. Bunların bir kısmı, dünyanın birçok ülkesinde ya da çok kalabalık toplumlarca konuşulurken, bir kısmı da çok sınırlı bölgelerde ve çok az sayıda insanca konuşuluyor.

Konuştüğümüz dillerin nereden geldiğini kendi kendimize pek sormayız; çünkü, sanki Türkçe Türkiye'de, İngilizce İngiltere'de, Çince Çin'de ortaya çıkmış gibi gelir birçoğumuza. Oysa, birkaç bin yıl geriye gittiğimizde, gerçeğin hiç de düşündüğümüz gibi olmadığını görürüz. Dillerin neredeyse hiçbiri, şu an anadil olarak konuşuldukları ülkelerde ortaya çıkmamışlar.

Diller Nereden Geliyor?

Aslında bu sonu, 1700'lerin sonunda Hindistan'da görev yapmakta olan İngiliz hukukçu Sir William Jones'un da kafasına takılmış. Sir Jones, yaptığı araştırmalarla Latince, Yunanca ve Sanskritçe'nin (Hindistan'da konuşulan bir dil) aynı kökten türedikleri sonucuna varmış. Bu ilk araştırmalardan sonra dilbilimciler, birçok dilin ortak atasını bulmak ve aynı kökten türeyenleri bir aile altında toplamak için çalışmaya başlamışlar.

Kimi diller için böyle bir çalışma yapmak basittir; geçmişe kısa bir iz sürmek, dilin nasıl ortaya çıktığını anlamak için yeterli olur. Örneğin, İspanyolca böyle bir dil. Uzmanlar, İspanyolca'nın yaklaşık 2 bin yıl önce Roma İmparatorluğu'nda konuşulan Latince'nin kimi değişikliklere uğramış bir biçimi olduğu görüşündeler. Romalılar, Avrupa'da keşifler yapınca, Latince de Avrupa'ya yayılmış. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla, Latince bölgesel farklılıklar göstererek İtalyanca, Fransızca, Katalanca, İspanyolca, Portekizce gibi modern Latin dillerine dönüşmüş. Görüldüğü gibi, bu dil ailesi tek bir dilden türeyen birçok farklı dilden oluşuyor.

Dil	"El"
İngilizce	Hand
Danca	Hand
Almanca	Hand
Rusça	Рука
Polonyaca	reka
Sırp-Hırvat	reka
İspanyolca	mano
İtalyanca	mano

şıyor. Gerçekte, bu aileye benzer birçok aile var. Birbirine benzer dillerin birçoğu, ortak bir dilden geldikleri için aynı dil ailesine dahil olurlar.

Bu ailerin çok şanslı olduğunu söylemek gerek; çünkü, Latince gibi yazılı bir anadilden geldikleri için, izlerini sürmek kolay olmuş. Oysa bu, çok

sık rastlanan bir durum değil. Birçok dil, yazının bulunuşundan önceki dönemlere dayanan bir anadilden geliyor. Bununla birlikte, yazılı kayıtlar olmaksızın da dillerin üyesi olduğu aileler ortaya çıkabiliyor. Bunun için kullanılan yöntemlerden biri, bazı sözcüklerin, farklı dillerdeki karşılıklarıyla benzer yönlerini ortaya koymak. Örneğin, "el" sözcüğü yalnızca Latince kökenli dillerin oluşturduğu aileyi değil, Rusça, Polonyaca ve Sırp-Hırvat dillerinin bulunduğu Slav ailesi ve İngilizce, Almanca ve Danca'yı barındıran Germen ailesindeki diller arasında da benzerlikler olduğunu ortaya koyuyor. Germen ailesi de, Slav ailesi de, Latince'den önce var olan İlk-Germen ve İlk-Slav dillerinden gelen dillerden oluşuyorlar.

"El'den başka bir sözcüğü incelersek yine bu üç aile için, benzer biçimde farklı köklere ulaşabili-



riz. Ama, bazen de, bu üç aile tarafından paylaşılan köklerle karşılaşırız. Başka bir deyişle, her üç aileye üye dillerde öyle sözcükler bulunur ki, hepsinin türetildiği kök sözcük, aynı ya da benzerdir. Bunun anlamı, birbirinden farklı olan bu üç ailenin de, çok daha eski bir dil ailesinin dalları olabileceğidir. Latin, İlk-Germen ve İlk-Slav aileleri, kendilerinden çok daha yaşlı bir başka dilin farklılaşmasıyla oluşmuşlar. Bu eski dile verilen ad: Hint-Avrupa dil ailesi. Tahmin edebileceğiniz gibi, bu aile diğerlerinden çok daha geniş; birçok Avrupa diliyle birlikte, İran, Afganistan, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerde konuşulan dilleri de içeriyor.

Bu tür geniş dil ailelerinin oluşturduğu yapıya dil ağacı, bu dillere de ağacın dalları deniyor. Hint-Avrupa dil ağacının 13 dalı var; yani bu ağaç 13 farklı dil ailesini barındırıyor. Elbette bu 13 aile de birkaç farklı dili kapsıyor.

Aynı dil ağacında yer alan dallar, birbirlerine birçok sözcük ve dilbilgisi kuralıyla bağlı. Dilbilimciler, bu bağları ortaya çıkarabilmek için kimi kullardan yararlanıyorlar. Her şeyden önce dillerin “su, göz, ölüm, burun, diş, iki, ben, sen, kim, el...” gibi temel sözcüklerini barındıran sözcük hazinelerini gözden geçirip karşılaştırıyorlar. Örneğin, İngilizce “fare” anlamına gelen “mouse” sözcüğünü ele alalım. Bu sözcük, aynı ağacın farklı dallarını oluşturan birçok dilde benzerdir. Yunanca “muus”, Latince “muus”, Rusça “mish” ve Sanskritçe “muuş” fare anlamına gelen sözcükler. Bunların hepsi, İlk Hint-Avrupa dilindeki “muus” sözcüğünden türetilmiş. Benzer biçimde, “burun” anlamına gelen İngilizce “nose” sözcüğü, Latince “naas”, Eski İngilizce

“nosu”, Litvanyaca “nos”, Rusça “nos” ve Sanskritçe “naas” sözcüklerine karşılık gelen, İlk Hint-Avrupa dilindeki “naas” sözcüğünden türetilmiş.

Bu 13 dil ailesinin atası sayılan İlk Hint-Avrupa dilinin tam olarak hangi bölgede ve zamanda konuşulduğu hâlâ tartışma konusu olsa da, bu konuda iki önemli varsayım bulunuyor. Bunlardan biri, İlk Hint-Avrupa dilinin günümüzden 6 bin yıl önce Ukrayna’da konuşulduğunu, diğeryse 8 bin yıl önce Anadolu’da konuşulduğunu ileri sürüyor.

Aslında, Hint-Avrupa dil ailesinin öyküsü burada bitmiyor. Dilbilimciler, onun da daha geniş bir başka aileye üye olduğunu söylüyorlar. Bu çok daha eski ailenin adı, Avrasyatik. Bu üst ailede, Hint-Avrupa dışında Ural, Altay, Çukçi-Kamçatka ve Eskimo-Aleut dil aileleri bulunuyor. Ural ailesi Fince, Macarca ve Samoyet dillerini; Altay ailesi Türkçe, Mongolca, Korece, Tungusça ve Japonca’yı; Çukçi-Kamçatka ailesi Bering Boğazı’ndan Alaska’ya kadar uzanan bölgede konuşulan dilleri; Eskimo-Aleut ailesi, Alaska’dan Grönland’a uzanan bölgede konuşulan dilleri kapsıyor. Bu beş büyük ailede de aynı kökten türediği bilinen benzer sözcükler bulunuyor.

Aslında, yeryüzünde konuşulan 6000’den fazla dilin hepsi, sayıları 300’den fazla olan küçük dil ailelerinden birinin üyesi. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, bu ailelerin bir kısmı bir araya gelip bir üst aileyi, onlar da daha geniş süper aile ağaçlarının dallarını oluşturuyorlar. Bilimadamları, dillerin benzerliklerinden yararlanarak, köklerinin izini sürmeye çalışıyorlar. Bunu yaparken en önemli



amaçlarından biri de, bu 6000'den fazla dilin ortak atasını bulmaya çalışmak. Dilbilimciler, tüm dillerin binlerce yıl önce tek bir dilin farklılaşmasıyla oluştuğunu düşünüyorlar.

Diller Kaybolmasın!

Her dil, kendi değer yargıları, düşünce yapısı ve kültürel özellikleriyle, dünyaya farklı bir bakışı simgeler. 6000'den fazla dil, 6000'den fazla farklı bakış açısı ve dünyayı algılayış biçimi anlamına gelir. Ne var ki, bu dillerin neredeyse yansı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. Dillerin kaybolması, her şeyden önce dünyadaki kültürel çeşitliliğin yoksullaşması anlamına gelir.



Bir dilin yok olmasına birçok etken neden olabilir. Bunlardan biri, insanların farklı kültür ve dillere sahip olan ülkelere göç etmelerine bağlı olarak, üyesi oldukları toplulukların zamanla dağılması. Böylece, kendi dillerini konuşan insanlarla bir araya gelemiyorlar. Sonuç olarak, dillerinin zamanla kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorlar. Bir diğer neden, bir toplumun kendisinden daha baskıcı, ekonomik olarak daha güçlü bir toplumla karşılaşması ve bunun sonucunda kendi dilini kullanmaktan vazgeçmesi ya da buna zorlanması. Uzmanlar, dilleri yok olma tehlikesi altındaki toplumların yaklaşık % 30'unda çocukların ana dillerini öğrenmediklerini söylüyorlar.

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü), "Yok Olma Tehlikesi Altındaki Diller" adında bir atlas yayımladı. Buna göre, tehlike altındaki yaklaşık 3000 dilin büyük kısmı, daha çok Amerika ve Avustralya'da konuşuluyor. Bun-



ların dışında, yaklaşık 50 Avrupa diliyle, İskandinavya ve Rusya'da konuşulan bazı diller tehlike altında. Sibiry'a'da 40, Fransa'da da 14 dil yok oluyor. Asya'ya gelince, Çin'in bazı kısımları için durum kesin olmamakla birlikte, Hindistan dil çeşitliliğine en çok sahip çıkan ülkelerden biri. Pasifik Okyanusu bölgesi, 2000'den fazla dille dünyada dil çeşitliliği en fazla olan bölgelerden biri. Bu bölgede Tayvan 14'ten fazla yerel dilini kaybederken, Yeni Kaledonya'da yaşayan 60.000 kişi anadillerini unutmuş. Avustralya yerli halkı Aborjinlerse, daha önceden sahip oldukları 400 dilden, günümüzde yalnızca 25'ini konuşuyor. Afrika kıtasına gelince, bu kıta dil çeşitliliği konusunda en az bilgi sahibi olunan yerlerden biri. Bununla birlikte, Afrika dillerinden yaklaşık 250'sinin tehlike altında olduğu biliniyor.

Anadillerin korunması konusunda, başta UNESCO olmak üzere birçok kurum ve kuruluşun çalışmaları var. Bunlardan biri, UNESCO'nun 1999'da ilan ettiği "Uluslararası Anadil Günü". Her yıl 21 Şubat'ta kutlanan bu günde, özellikle azınlık toplumlarının anadillerini tanıma ve kullanmalarını desteklemek için çeşitli etkinlikler düzenleniyor, projeler üretiliyor.

► Elif Yılmaz

Kaynaklar:
http://www.exploratorium.edu/exploring/language/language_article1.html
http://www.un.org/Pubs/chronicle/2002/issue2/0202p18_culture_watch.html
<http://portal.unesco.org/culture/admin/>
http://www.suite101.com/print_article.cfm/10864/85224